

БЛАЖЕННІШИЙ СВЯТОСЛАВ ШЕВЧУК
У РОЗМОВІ З ПАОЛО АСОЛАНОМ

СКАЖИ МЕНІ ПРАВДУ

ДІАЛОГИ ПРО СЕНС ЖИТТЯ

Харків
«ФОЛІО»
2023

Передмова до українського видання

Розповідають, що якось один монах мав видіння. Перед ним з'явилася дорога, і на ній він побачив Ісуса, що йшов, залишаючи на піску свої виразні сліди. Позаду ж ішли апостоли й учні, а вслід за ними — незліченна кількість чоловіків та жінок, які слідували за Ісусом по його слідах. Однак після того, як цією дорогою пройшло безліч людей, оригінальні сліди Ісуса почали губитися серед слідів натовпу, і ті, що прийшли згодом, були збентежені й часто втрачали правильний напрямок. Аж ось монах бачить, як наближається зовсім непомітний зодягнений у мішковину чоловік, який нічим не виділявся. Цей чоловік почав уважно розглядати дорогу, щоб розпізнати ті перші автентичні сліди Ісуса та ступити у них своєю власною ногою. Таким чином, вірний шлях наслідування Ісуса знову став чітким. Тим бідняком, звісно, був святий Франциск Ассизький.

Прочитавши цю книгу Блаженнішого Святослава Шевчука, Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви, яка народилась у формі стимулюючого інтелектуального діалогу з професором о. Паоло Асоланом, я пригадав саме той епізод стосовно теми істини та багатьох важливих аспектів нашої віри. Історичні та інтелектуальні події останніх століть настільки глибоко трансформували ідею істини, що, спочатку заперечуючи можливість її пізнання, а згодом заперечуючи саме її існування, сучасна ситуація нагадує нам вищезгаданий епізод зі слідами на шляху. Сліди її втрачені.

У своєму вступі проф. Асолан робить дуже вдале порівняння з ситуацією в Афінах IV століття до Різдва Христового, де Сократу та його впертим пошукам підвалин істини вдається розмаскувати схиблену софістичну гру використання методу переконання як самоцілі, що є справжньою перешкодою

для будь-якого автентичного пошуку істини та емблематичного символу нинішньої ситуації з всепроникною присутністю «істини» засобів комунікації різних видів. Не врятувалося ані богослов'я, предметом якого є власне Істина, ані душпастирське служіння від нападу різних ідеологій і викривлених інтерпретацій Євангельського послання.

Особливо гострою є ситуація на Заході, тому ця книга надзвичайно цінна саме для цього культурного середовища. Фактично можна сказати, що запропонований Блаженнішим Святославом спосіб пояснення основ християнської і католицької віри відіграє ту ж роль Бідняка на сильно затоптаній дорозі: спокійно, однак з упевненістю того, хто живе власною християнською вірою і усвідомлює роль, яку ввірив йому Господь, він знову відновлює сліди Істини.

Основними елементами, за допомогою яких пропонується шлях цього відновлення, є ті, про які християнський Захід, здається, частково забув і які з різних причин, що стають зрозумілими під час читання, зберегла і захистила східнохристиянська традиція і тепер є здатною знову передати їх усій вселенській Церкві.

Перше, що розкривається на кожній сторінці цього твору — це святоотцівська традиція. Блаженніший проходить усе християнське богослов'я і у його відповідях на кожне запитання свого співрозмовника постійно відчутною є присутність Отців Церкви. Це не просто ерудиція чи своєрідний вид *catchword*, «зумовлений» його східним походженням. Навпаки, це живе свідчення того, наскільки глибоко східнохристиянський світогляд пронизаний цим безцінним скарбом.

Другим елементом є Літургія — життєво важливе середовище, у якому святоотцівська традиція розкривається у багатстві її *kontakia*, тропарів та, в цілому, сяючої краси її звершення. А ще й тому, що вона є тим місцем, де ми глибоко відчуваємо дію Святого Духа. І є ще одна особливість, а саме те, що все оживляється (і я використовую цей термін не випадково) присутністю Святого Духа. Не лише сьогодні, але й раніше часто зазначали, що центральність Духа є ознакою, притаманною духовності та богослов'ю східних християн, і що у порівнянні з Заходом тут вона набагато більше присутня у кожному вимірі. Навіть у кри-

тиці певних антропологічних течій фрейдистського напрямку відповідь, яка базується на візантійській пневматології (с. 118), є актуальною, оригінальною і, насамперед, переконливою, тому що вона правдива.

Книга побудована на «богословських» вимірах істини (істина як *віра, надія і любов*), однак не є «безтілесною». Блаженніший прекрасно усвідомлює роль *історії* як місця, де насправді відбувається Божественно-людська *теодраматичність* нашого спасіння. Історія, по суті, є третім виміром істини, який формує цей твір. Історичний вимір присутній не лише у частині, присвяченій автобіографічним роздумам (у зв'язку з датою та місцем народження Блаженніший Святослав говорить про досвід «двох життів»: одного в Радянському Союзі, другого після 1989 року), але й у спокійних, однак чітко осмислених міркуваннях про особливо складні для його Церкви питання, яких з *parresia* (відвертістю, щирістю) він зовсім не уникає. Цими питаннями є екуменічні відносини та національний вимір Східних Церков — як греко-католицьких, так і православних, — що набувають виразно важливого значення в один із далеко не простих періодів міжнародної політики; не випадкове, а тим більше не тимчасове значення самого існування Греко-Католицьких Церков; внесок, який ці Церкви можуть зробити власним свідченнями істини, даними у часи переслідувань, у боротьбі зі старими та новими тоталітарними ідеологіями, які діють в антихристиянському ключі, а ще — непохитна вірність єдності з Апостольським Престолом.

Насамкінець я хотів би зазначити, що представляючи перспективу *Церкви sui iuris* і скарбів, якими володіє східний світ для блага усієї Церкви, Блаженніший ніколи не робить з цього жодної вищості. Навпаки, він повністю усвідомлює не лише ризик для західної перспективи з її акцентуванням на перспективі «знизу вгору», тобто можливість загубитися в лабіринтах іманентності й ніколи не досягти Божественного виміру; він також усвідомлює небезпеку для східної перспективи, а саме — безтілесну абстрактність, характерну для будь-якої перспективи «зверху вниз». Рішенням для цього є синергія (слово, дороге східному богослов'ю у іншому контексті, яке однак вдало підходить і для цієї мети) між західною та східною перспективами. Блаженніший

підтверджує це, коли згадує, наприклад, про важливу роль Фатіми: хоча це не зовсім належить до традиції, яку він представляє, однак надзвичайно відкрито та з великою увагою до дійсності говорить про акт посвяти України Богоматері, котрий відбувся у 2016 році: «Хоча це не зовсім типово для східної духовності, але саме тому, що як народ ми є адресатами цього послання, наші люди просили відповісти на прохання Богородиці» (с. 103).

Останнє питання, яке ми могли б собі поставити, є наступним: ця книга є надзвичайною можливістю для західного читача. Однак те, що ми пишемо, є вступом до україномовного перекладу. Чи може книга мати рівно таке ж значення для читача, який, ймовірно, належить до цієї традиції? Моя відповідь є ствердною. Усе те, про що пише Блаженніший, разом із компетентною та захоплюючою співпрацею професора Асолана, може допомогти українському читачеві усвідомити величезний духовний і богословський потенціал власної традиції; зрозуміти, наскільки цінним є цей потенціал для того, щоб допомогти Заходу вибратися з мілини безсенсовності, у яку він потрапив; а також перетворити це усвідомлення на справжній етичний імператив любові, передовсім особисто живучи власними скарбами і пропонуючи їх як допомогу та як збагачення для та разом із Західною Церквою; вступати в діалог та взаємодію з потребами, які, ідучи з Заходу, відчуються у серцях та житті східних християн як у їхніх країнах, так і у величезній діаспорі у всьому західному світі, причому остання може виявитися провіденційною можливістю для усієї Христової Церкви.

Кардинал П'єтро Паролін
Державний секретар Святого Престолу

I. «НА ГАНКУ»

Я мав на думці будувати нашу зустріч не у формі інтерв'ю, а радше діалогу. Інтерв'ю зазвичай передбачає інтерес до одного певного питання, а тут не йтиметься лише про якесь одне питання чи один погляд нашого співрозмовника. Діалог, — і я свідомо покликаюся на Сократа і Платона, — це літературний жанр, який дозволяє нам терпляче шукати істину, виявляючи її у різних, неминуче часткових визначеннях, що потребують удосконалення і, разом з тим, мають щось таке, що їх об'єднує, керує ними та обґрунтовує, і що ми спроможні розпізнати.

Децо нескромне посилання на Сократа і Платона передбачає ще один, менш методологічний, але більш змістовий аспект їхньої філософії, а саме їхню полеміку із софістами. По суті, ми завдячуємо цій філософській течії¹ за первинне фокусування уваги на кризі самого поняття істини. Упродовж двох століть, від Фалеса до Демокрита, міста, якими раніше керувала аристократія, перейшли під контроль купецтва; закони, яким присвоювали божественне походження і, отже, їхню незмінність, за нового демократичного ладу стали предметом обговорень на зібраннях, що наділялися правом їх змінювати. Із Демокритом буття стає чимось *фізичним*, матеріальним; *логос*, сутність речей, усе більше тяжіє до чогось такого, що пов'язане з чутливістю, смаками, волею індивіда.

Від дискусії, яка розкриває суть буття, *логос* зводиться до наших дій, спрямованих на пошуки мети, яка може нам стати корисною. Слово не служить для передачі істини, тому що істина не існує; або, якщо й існує, то залишається прихованою і невисловленою. Натомість слово є успішним знаряддям для

¹ Наводжу тут, послідовно, суть викладу *Mathieu V. Storia della filosofia. Vol. 1. Brescia: La Scuola, 1968. P. 54—60.*

переконав. Саме тому, що нам не дано істини, вдала промова здатна легко нас переконати і спонукає діяти так, як того бажає оратор. У грецьких судах, на законодавчих зібраннях той, хто умів переконувати, отримував те, чого бажав.

Тоді у грецьких містах з'явилися учителі «чеснот», що навчали майстерності переконання (*aretè*, ἀρετήз грецької, також означає «майстерність в утвердженні власної переваги», «досконалість»). Ці вчителі, яких називали софістами, призвели до кризи поняття істини: істина для кожного є такою, якою вона йому видається за певних обставин чи під впливом майстерної промови (Протагор і релятивізм); реальності не існує (Горгій і нігілізм); а якби існувала, ми не могли б її пізнати; а якщо пізнали б, то не могли б її передати словами.

У диспуті між Сократом — Платоном і софістами проходив випробування критично важливий вибір між двома фундаментальними підходами: з одного боку — віра у можливість людини пізнати істину; з другого — таке бачення світу, за якого людина сама створює критерії свого життя.

Якщо остеронь залишити історичні обставини, за яких відбувалася суперечка між Сократом і софістами, відразу стає очевидним, наскільки ця дискусія, навіть з її аргументами та специфікою, торкається головно того самого питання, яке сьогодні порушує так звана пост-істина. Як зауважив тоді ще кардинал Ратцінгер у пам'ятній промові 1991 року у Сієнському університеті на тему індивідуалістичного сумління, в його основі є таке ж зречення від доступу до істини, і це зречення призводить насамперед до суто формального використання слів і понять. Так само втрата змісту веде до простого формалізму суджень. Сьогодні ми більше не запитуємо себе, про що думає людина. У нас уже є готове судження щодо її думки, тією мірою, якою ми можемо її класифікувати, присвоївши відповідну формальну етикетку: консерватор, реакціонер, фундаменталіст, популіст, прихильник прогресу, революціонер. Накладання формальних кліше без будь-якого контакту із справжнім змістом, який сьогодні видається зайвим і плекається лише довіра до комунікаційної ефективності новини чи повідомлення.

Коли об'єктивна істина не є більше важливою, коли вона як така не є більше предметом розмови, коли переважає чиста

праксеологія², тоді найвищим критерієм стає ефективність. Але це означає, що влада стає категорією, яка стоїть над усім.

Особливість людини як такої полягає у її здатності ставити собі запитання не про «владу», а про «обов'язок» відкриватися на голос істини³ та її вимог.

«Таким, на мій погляд, був конечний сенс сократівських досліджень, і таким є і найглибший зміст свідчення усіх мучеників: вони доводять здатність істини про людину виставляти межі для будь-якої влади, істини як гарантії божественної подоби людини. Саме в цьому розумінні мученики є великими свідками совісті, здатності, що дається людині, сприймати, окрім влади, ще й обов'язок, а отже, відкривати шлях до справжнього поступу, до правдивого сходження»⁴.

Читач матиме змогу ознайомитися з тим, як і якою мірою Блаженніший Святослав, Глава і Отець Української Греко-Католицької Церкви, посилається на досвід мучеництва, через яке пройшла Українська Церква. Цей досвід є однією з причин мого інтересу до неї і дає мені пізнати те, що цей досвід визрів з Божої Тайни, так само як і з чеснот, які формують і виявляють життя, гідне синів Божих.

Коли здавалося, що особиста користь і думки сильних світу цього взяли верх, а пошуки істини зайшли у глухий кут, Сократ почав ставити питання, які радикально зрушили справу з місця. Часто, слухаючи, читаючи або студіюючи, я замислювався, чи часом західні богослови не відмовилися від постановки питання про істину задля практичної і нагальної користі віри, ефективності християнської надії і суспільної користі любові. Мені видається великою пасторальною проблемою відмова від питання про істину — а отже, і Бога, — відсуваючи його до питань, які кожен вирішує самостійно, закрившись мурами власної совісті.

---

² Праксеологія (від *грец.* πράξις — дія та *грец.* λογία — мова, вчення) — галузь досліджень, що вивчає людську діяльність, зокрема в аспекті її ефективності. — Прим. перекл.

³ Див. Євангеліє від Йоана 18, 37: «Я на те уродився і прийшов у світ на те, щоб свідчити істину. Кожен, хто від істини, слухає голос мій» (переклад о. І. Хоменка).

⁴ J. Ratzinger / Benedetto XVI, *L'elogio della coscienza. La Verità interroga il cuore*, Cantagalli, Siena 2009, 22.

Папа Франциск часто торкається питання «завужене сумління», тобто нездатності вести діалог, ставити питання і рухатись у пошуці вперед: «Великим ризиком для сучасного світу, з його різноманітним гнітючим споживацьким вибором, є прийнятий індивідуалізм смуток жадібного пристосовницького серця, хворобливого пошуку миттєвого задоволення, ізольованої свідомості. Коли внутрішнє життя людини обмежене особистими інтересами, у ньому немає місця для інших, людина закрита для бідних, вона більше не слухає голосу Бога, не купається у солодкій радості Його любові, не горить бажанням творити добро. Цей ризик, безспірний і постійний, загрожує також і віруючим. Багато хто зазнає його, перетворюючись на ображеного, невдоволеного, позбавленого життєдайних сил індивіда» (Evangeliі gaudium, 2).

За роки викладання я зустрів чимало українських студентів. Мені довелося не тільки вивчати їхні наукові роботи, а й ближче знайомитись із середовищем, яке формувало їхні думки, їхнє душпастирство та їхні ідеї. Я часто мав відчуття, що йдеться про Церкву, по-своєму справді цікаву, в тому сенсі, що, не спиняючись на уже відомих речах, вона спонукала розширювати обрії пізнання і пошуку віри. Починаючи від її ідентичності: власне кажучи, попри її візантійське коріння вона не є Православною Церквою у вузькому значенні цього слова; але й не є лише латинською Церквою, хоча вона завжди була у сопричасті з Єпископом Рима. Вона поєднує традиції обох Церков, але має і щось своє, характерне — духовне усамітнення або реляційну пустелю, таку як та, коли Бог, готуючи нас до певної місії, відокремлює нас від сім'ї й кличе до семінарії, до новіціату, до того, аби залишити батька й матір і, заручившись, відкритися перспективі стати єдиним цілим з обраним чоловіком чи жінкою. Тільки у певний момент життя стає зрозумілим, чому ці періоди були необхідними, і це розуміння приходить лише завдяки тій місії, до якої нас було покликано.

Ці діалоги виникли з припущення — яке ще треба довести, — що Українська Греко-Католицька Церква все ще має неторканий доступний ресурс істини, не втраченої за часи переслідувань і не загубленої в лабіринтах західних софізмів.

Заявлене мною певне упередження є сформованими уявленнями західної людини, яка все ж таки хоче пізнати, досягнути ту реальність, з котрою її світ, можливо, потребує необхідності діалогу.

Церква на Заході стала несміливою, застиглою; вона, вочевидь, є секуляризованою і скомпрометованою, часто видається дезорієнтованою й охопленою ідеологіями, що мають мало спільного з Ісусом Христом. Українська ж Церква постала зі смертельної сутички з ідеологією. Насінням цього воскресіння була кров і відданість її мучеників, її пастирів, її родин, її Літургії. Таку вірність, навіть ціною життя, неможливо пояснити нічим іншим, як тим, що ми визнаємо Бога як такого, хто, без сумніву, заслуговує на жертву нашого власного життя, радше віддаючи перевагу смерті, ніж жити без Нього.

Отже, це і є істина, якої ми шукаємо?

II. «У ПРИТВОРІ»

Святослав Шевчук: — Мене звати Святослав Шевчук. Я Верховний Архієпископ Української Греко-Католицької Церкви.

Паоло Асолан: — *Це децю незвичний титул для прелата...*

— Уперше його присвоїли моєму великому попередникові патріарху Йосипу Сліпому. Ватиканські каноністи запозичили цей титул у Кіпрської автокефальної церкви, очільник якої — так само, як патріарх Йосиф Сліпий — одержав його, аби не бути визнаним і кваліфікованим як Патріарх, за умови одночасного визнання за ним провідної ролі у тій Церкві. Фактично я є главою Східної Католицької Церкви *sui iuris*⁵, тобто Церкви з власною історією, власними літургійними і пасторальними традиціями, яка має свої корені в Україні і поширена сьогодні в усьому світі завдяки присутності української діаспори на всіх материках. Отож, наші витoki беруть початок з візантійської традиції. Наша історія сягає часів хрещення київського князя Володимира Великого 988 року. На відміну від інших християнських конфесій, ми завжди стверджували наше сопричастя із наступником апостола Петра, зокрема у 1595 році...

— *Далі ми обов'язково познайомимося з історією Української Греко-Католицької Церкви. Наразі ж розкажіть нам Вашу.*

— Я народився у місті Стрию, на Західній Україні, за 70 кілометрів від Львова. Щоб краще розповісти про моє життя, варто поділити його на дві частини. Першу частину я прожив у Радянському Союзі: я народився 1970 року. Мої батьки належа-

---

⁵ Церква свого права (від лат. *sui iuris*, що буквально означає «свого права»). — Прим. перекл.

ли до того класу, що називається інтелігенцією. Мій батько був інженером і працював на державній залізниці. Мама викладала музику в дитячій музичній школі. Вона грала на фортепіано, була піаністкою, тож наш дім завше був наповнений музикою. Так музика відразу стала для мене знаряддям пізнання світу: через музику я ввійшов у життя, розумів почуття, розумів те, що люди хотіли висловити, і те, що хотіли показати. Я навчався у класичній радянській школі тих часів.

— *Отже, й урок атеїзму?*

— Так, звісно. І не лише урок — уся освітня система тієї держави була атеїстичною. Метод виховання дітей був такий, аби віддаляти їх від сім'ї, від сімейного кола. Можна сказати, так відбувалося по всій Україні. Наші ж землі державна влада вважала не надто сприятливими для радянської ідеології, адже тут християнську віру продовжували передавати саме у сім'ях. Для того, аби виховати людину в радянській ідеології, треба було ще з дитинства вирвати її з родинного контексту. Ми сильно постраждали від такого втручання тоталітарної держави у виховання дітей. Маючи 15 років, я вступив до медичного училища; навчався там і мав стати не лише медбратом, а фельдшером, своєрідним лікарем базової медицини — це була проміжна ланка між медбратом і власне лікарем. Я міг надавати першу допомогу, виписувати ліки. Отже, у 15-річному віці я переїхав до іншого міста Західної України і там закінчив навчання.

Саме у сім'ї розпочався мій шлях і моє життя у молитві. Саме у сім'ї я вперше дізнався про Бога та почув ім'я «Ісус». Моя бабуся, особливо у важких обставинах або коли вона була засмучена якимись подіями суспільного чи сімейного життя, розповідала мені історії про Ісуса Христа. Мені було надзвичайно цікаво слухати ці історії родом з іншого світу, з-поза дійсності Радянського Союзу.

— *Яким був той світ? Сірим?*

— Так.

— *Видатний письменник Ришард Капуцінський у документальній книзі «Імперіум» описав життя і повільний розпад*

радянської імперії. Думаю, Ви знаєте цю книгу: така своєрідна фреска радянського світу з детальною інформацією про життя і щоденні страждання. Капусцінський документує у книзі втрату надій, породжених революцією 1917 року, що скоро опинилися під залізним кулаком сталінізму. Тягар репресивного соціального контролю, страждання і покора народів, терор системи ГУЛАГ, сірість і тупе засилля бюрократизму. Читаючи його, сповнюєшся враженням, ніби ти перебуваєш в тумані, у світі приглушеної реальності, позбавленому справжнього життя чи хоча би справжньої пристрасності до будь-чого. Безбарвний світ тоскного існування. Ви, що не тільки читали, а й жили у такому середовищі, підтверджуєте це? Це було схоже на життя в темряві, без світла?

— Я б звернувся до іншого образу. Це було неначе життя серед сибірської зими, коли на вулиці люта холоднеча. І єдине тепле місце, де ти почуваєшся в безпеці, — це твій дім, твоя родина. Тому повторюся: школа робила все, щоби віддалити нас від дому, особливо на свята — Великдень чи Різдво. Ми дуже потерпали, справді, від того холоду, що охоплював, коли насильно ламали стосунки з ближніми. Пам'ятаю, як тоді доводилося спати в гуртожитках в інших містах, де відчуття холоду було ще й фізичним.

Сім'я і віра християнської родини були тим теплом, що протистояло тій зовнішній мерзлоті. Серед рідних людей було відчуття перебування навколо вогнища, що дає тепло, світло і створює той простір, в якому можна було переживати тодішню дійсність. І йшлося не лише про ізольований момент: моя сім'я була також тим осередком, у якому я міг долучитися до традицій, що існували раніше, до тяглості історії, частиною якої був я сам, навіть лише слухаючи історії з життя моїх дідуся і бабусі. Вони пережили страхіття Другої світової війни, але передусім дивилися на світ очима віри, інтерпретуючи факти чи аналізуючи людей у світлі християнської віри.

— *Зовсім інший погляд, ніж той, що нав'язувала школа...*

— Так. І саме у сім'ї, у її колі, я вперше зустрівся з підпільним священником. Мені було 13 років, коли помер мій прадід.

У ті часи небіжчика зазвичай тримали в хаті три дні, тобто дві ночі, під час яких люди приходили провідати родину і помолитися за покійного. В умовах суспільної холоднечі це були ті поодинокі випадки, коли виявлялася присутність Церкви. Священик приходив уночі, щоб відправити заупокійні богослужіння, і також уночі служив панахиду; саме тоді читали псалтир. Сільські дяки протягом двох ночей співали псалтир, який у нас частково відрізнявся від біблійного — він містить двадцять катизм, доповнених гімнами і молитвами, які не тільки пояснюють, що відбувається під час смерті — перехід покійного з цього світу до іншого, — а й говорять про прощення гріхів, про віру Церкви у вічне життя та інше. Це, можна сказати, був дуже сильний момент катехизації, проголошення християнської віри. Пригадую, як мене приваблювали книги, ті старі псалтирі, які священники зазвичай змушені були ховати. Якось я підійшов і відкрив одну з цих книг, і це було неначе вчинити злочин, тому що діти не могли заради цікавості бавитися тими книгами, їх ретельно охороняли. Мене побачив дяк і запитав: «Умієш читати?» «Так, — відповів я, — умію, мені 13 років». Він перепитав: «А чи зумієш читати старослов'янською мовою?». «Можу навчитися». «Гаразд, сьогодні уночі співатимеш зі мною», — сказав він.

Саме з ним я почав читати псалми і таким чином увійшов у літургійне життя підпільної Церкви. І оскільки я жив у сім'ї, де було дуже багато музики, то співи і мелодії не були для мене надто складними. Так я поступово увійшов до тієї мережі міжособистісних стосунків, якою була підпільна Греко-Католицька Церква.

— *Вас охрестили в підпільній Церкві?*

— Так, мене охрестили вдома, бо мої батьки були державними службовцями, зокрема моя мама працювала вчителькою. Тож вони не могли відкрито проявляти себе християнами, інакше можна було втратити роботу. Як я вже казав, лише у 13-літньому віці я зрозумів, що в офіційному радянському суспільстві існувала інша, прихована реальність. Я почав зустрічатися з іншими людьми, іншими християнами. Завдяки контактам, які вдавалося налагодити, я все більше і краще співав, тому мене

запрошували читати псалтир на інших похоронах, поза сімейним колом. Таким чином, я зустрічав все більше і більше священників, і саме вони згодом запропонували мені вступити до підпільної семінарії. Семінарія не мала стійкої, видимої структури: вона складалася з мережі контактів, через які передавалися книжки чи зошити з навчальними матеріалами, які треба було переписати і повернути. Вивчивши переписане, можна було скласти іспит і навчатися далі.

Таке паралельне підпільне навчання допомагало мені сформувати більш критичний погляд на реальність. І це критичне мислення, що формувалося, допомагало мені не почуватися, як раніше, рабом радянської пропаганди, а натомість давало відчуття дедалі більшої внутрішньої свободи, а також можливість розпізнавати, оцінювати і вирішувати, як правильно діяти далі. Для молодого 14–15-літнього особи це було сильною школою розсудливості як стосовно покликання і професії, так і розуміння того, як будувати справжні міжособистісні стосунки й поза межами світу, сімейних християнських традицій і підпільної Церкви.

— Чи мали Ви ще раніше — тобто до того моменту, коли відбулася ця відкрита зустріч із вірою і розмірковуваннями щодо віри, — відчуття неправдивості ідеології чи пропаганди або відчуття їхньої недостатності? Щось уже говорило Вам, що вони не могли бути правдою? Можу припустити, що вирішальною була відсутність свободи: усі ці примуси, зобов'язання, що певним чином демонстрували слабкість системи, яка самотверджувалася через насильство проти свободи та особистого сумління.

— 13-річний хлопчик не був здатен так трактувати це питання. Але було чітко зрозуміло навіть у школі, яку я відвідував, що самі ж ідеологи радянської системи не вірили в те, у що змушували вірити інших.

— Натомість священники підпільної Церкви?

— У всьому тому, що робили і в що вірили підпільні священники, була закладена їхня віра; їхнє життя набувало форми цієї віри, і за цю віру вони платили ціною страждань і ув'язнень.

Мабуть, найсильнішим моментом цих зустрічей стала для мене зустріч із підпільним священником й одночасно ректором підпільної семінарії Івано-Франківщини, отцем Михайлом Косилом.

Як священника й учителя семінарії його двічі було ув'язнено. Ми всі визнавали його як ісповідника віри, того, хто залишався вірним тому, у що він вірив, навіть ціною великих страждань. Різницю між цим підпільним священником, який вірив у те, чого він навчав, та ідеологами-конформістами, що змушували інших вірити в ідеї або підкорятися рішенням комуністичної партії Радянського Союзу, в які вони самі не вірили і не виконували... таку різницю розуміє навіть дитина. Можливо, дитина не до кінця розуміє, що саме не є переконливим, однак вона чітко вловлює правдивість і достовірність того, що ця людина хоче їй передати. Такими є мої дитячі спогади школяра радянської школи.

— *Повернімося до підпільної семінарії. Вам давали книги, були письмові іспити...*

— Зазвичай ми намагалися писати якомога менше, тому що все це могло опинитися в руках спецслужб. Навіть зустрічі були дуже...

— *...неформальними?*

— Неформальними і хитромудрими, я б сказав. Отець Косило займався бджільництвом у гірській місцевості. І там, серед гір, збираючи разом із ним мед, ми проходили навчання. Не всім вистачало мужності перебувати поміж бджіл, і неможливо було працювати й одночасно писати. Проте можна було розмовляти. Ці бесіди допомагали отцеві зрозуміти рівень нашої зрілості. Він оцінював не тільки особисту зрілість кожного з нас, а й зрілість інтелектуальну та богословську. Його цікавив не лише той факт, як ми читали і мислили, а й те, наскільки ми прониклись тайною християнської віри. Тому й не було в підпільній семінарії чітко встановленого часу навчання. Кожен проходив свій власний шлях. Хтось міг навчатися роками, інший, навпаки, через кілька років міг бути висвячений на священника.

ЗМІСТ

<i>Кардинал П'єтро Паролін</i>	
Передмова до українського видання	3
I. «На ганку»	7
II. «У притворі»	12
III. Істина як віра	31
IV. Істина як надія	62
V. Істина як любов	96
VI. Істина в історії	137
Рік по тому	198
<i>Андреа Гальярдуччі</i>	
Україна стоїть. Україна бореться. Україна молиться	207